

UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
FACULTATEA DE LITERE CLUJ-NAPOCA

PERPESSICIUS
VIAȚA ȘI OPERA
Studiu critic

Conducător științific:

Prof. univ. dr. V. Fanache

Doctorand:

Teodor Tihan

PERPESSICIUS. VIAȚA ȘI OPERA

Studiu critic

Pentru a oferi celor interesați posibilitatea de a-și face o imagine asupra eforturilor pe care le-am întreprins în cercetarea vieții și operei lui Perpessicius, m-am gândit că ne-ar putea veni în ajutor chiar câteva din titlurile capitolelor care fac parte din cuprinsul acestei lucrări.

Și ne-am baza, în această privință, chiar pe acele „Argumente pentru o posibilă interpretare biografică”, pe care s-a și întemeiat analiza principalelor aspecte ale existenței și creației celui care ne-a fost, în urmă cu ani, contemporan. Și, cum era și firesc, am pornit de la o privire de ansamblu a Cetății în care s-a ivit pe lume acest brăilean. Inconfundabilul port de la Dunăre, care a fost „Orașul formator al copilăriei și adolescenței” sale, a fost completat cu mediul unei capitale aflată în plin proces de modernizare și care a fost nu doar leagănul studenției viitorului mare critic, ci și locul în care el urma să-și petreacă tot restul vieții. Am pus, apoi, în evidență, participarea sa „Pe frontul celui dintâi război mondial”, care va face, din el, și un mare invalid. Am avut în vedere, desigur, și modul în care „Criticul intră, prin ani, în prim-planul literaturii române”. După cum am adus în discuție și calitatea sa de „Martor și participant la o nouă istorie”, în perioada care a urmat celui de al doilea război mondial. Și i-am pus în evidență inițiativele ce s-au concretizat în „Muzeul Literaturii Române” și în publicația sa „Manuscriptum”. Am completat, apoi, drumul prin lume al acestui excepțional cărturar și om de spirit, mergând, astfel, și „Pe urmele unui intratabil sentimental”. Dar am avut tot timpul în atenție calitatea sa cu

adevărat esențială pe care o are „Perpessicius în clipa sa de istorie”, calitate care i-a și permis să se afle timp de „O jumătate de veac în slujba literaturii române”.

Privită din perspectiva proprie înscrierii sale în timp, existența lui Perpessicius impune, înainte de toate, prin chiar efortul ei de a se sustrage – cum ar spune C. Noica – simplei deveniri într-o devenire și de a-și da, astfel, un alt țel și o altă finalitate. Căci, dacă, până la un punct, criticul pare a urma un traseu nu cu mult deosebit, în predispozițiile sale general-umane, de cel pe care legea speței i-l dictează oricărui om comun, din momentul în care el începe să iasă tot mai decis la rampă, viața sa își schimbă atât de sensibil registrul interior, încât lasă impresia că e confiscată aproape în întregime de patima lui pentru lectură și scris. În sprijinul unei asemenea constatări vin, de altfel, și câteva din mărturiile cronicarului. Iar ele se cuvin a fi luate în seamă tocmai fiindcă subliniază, într-un final de carieră, *un mod de a fi* la care Perpessicius a subscris încă din tinerețe, deși, de-a lungul anilor, va fi avut și destule motive ca să regreta pasul făcut. Cât de sincer, rămâne de văzut, de vreme ce consimțise, totuși, să meargă până la capăt pe drumul mai dinainte ales.

Era, de altminteri, și singura opțiune care îl putea angaja hotărât pe linia destinului său creator. Soarta îl obliga, în felul acesta, pe scriitor să își închidă, vrând-nevrând, Viața în Operă. Acceptându-și cu luciditate noua condiție, el va ține să-i confere, implicit, și o identitate mai aptă a o singulariza, fără să poată bănui că pseudonimul pe care îl adopta, va ajunge curând să dea și măsura exactă a vieții sale, care va fi una pândită, într-

adevăr, de dificultăți și încercată de suferințe.

Ele îl vor afecta, neîndoielnic, pe Perpessicius, dar vor și păli în fața irepresibilei sale pasiuni literare. Fiindcă, o dată asumată, calitatea de cronicar îl aducea în postura unui Sisif modern, determinat de chiar statutul lui să reia mereu lucrarea pentru care fusese parcă, prin natura sa, predestinat. Citind și făcându-și publice, săptămână de săptămână, impresiile despre cărțile contemporanilor săi, criticul presimțise, probabil, de la început, că scrisul era și singura caznă care îl putea mântui.

O reconstituire a existenței sale, pe latura dimensiunii ei creatoare, ar fi, prin urmare, mai mult decât plauzibilă, întrucât ne-ar apropia nu doar de aspectul cel mai profund, ci și de elementul regenerativ al acesteia. Ea ne-ar și îndepărta, însă, de complexitatea pe care o sugerează totalitatea manifestărilor sale. De aceea, și considerăm că e necesar să apelăm și la celelalte linii de forță care au contribuit, într-un fel sau altul, la structurarea în plan uman, moral și intelectual a acestei personalități de excepție. Ar fi, de altfel, și modalitatea care ne-ar îngădui să-i facem auzit, pe cât este posibil, și palpitul vital. Pentru că, deși și-a orientat mai toate energiile în direcția Operei menite a-l reprezenta, Perpessicius nu s-a voit a fi nicidecum un solitar abstras din realitatea și frământările timpului său. Cel care, noapte de noapte, se sechestra de bună voie în lumea cărților, cobora, totuși, zilnic în for. Și nu doar pentru a-și exercita meseria de dascăl, ci și pentru a lua act și a se implica în problemele mari ale Cetății în care trăia. Fapt pe care îl confirmă, între altele, și numeroasele sale intervenții ca ziarist. Căci n-a existat vreo chestiune cu adevărat arzătoare pe ordinea zilei care să nu-l fi

solicitat și căreia să nu fi încercat a-i da și cuvenitul răspuns. Iar în asemenea împrejurări, criticul își dezvăluie, nu o dată, și un temperament de luptător. Fiindcă, asemenea multor altor confrăți, și el se va simți, în epocă, prea mult lezat în idealurile sale civice și politice, pentru a nu se împotrivi inechităților și nefirescului unei lumi dispusă să asculte prea adesea doar de morala ei îndoielnică. Și nu este exclus ca, în forul său intim, să fi purtat, precum bătrânul Caragiale, nostalgia aceleiași „societăți așezate”, capabilă, prin mecanismele ei, să-și corecteze drumurile aleatorii și să se reînscie, astfel, sub legea proprie oricărei normalități.

Contactul cu realitatea cotidiană i-a permis, oricum, lui Perpessicius să iasă din solitudinea inerentă actului creator și să vină, pasionat și lucid, în întâmpinarea veacului său. Și, chiar dacă n-a aderat și la îngustul pragmatism al acestuia, a fost, totuși, preocupat să-i înțeleagă istoria și să îi marcheze, în consecință, inițiativa, ori de câte ori ele se situau fie numai și în proximitatea crezului său umanist.

Criticul părea, în tot cazul, sedus de ideea unei lumi în care munca, indiferent ce formă ar îmbrăca, trebuia să rămână și criteriul ei suprem de a fi. Iar în această privință, punctul său de vedere era destul de aproape de cel pe care Tudor Vianu îl exprima, e drept, mai categoric și cu o mai suplă argumentație, în *Estetica* sa. În limitele acestei concepții se încadrează, de altminteri, și repetatele îndemnuri, pe care Perpessicius le adresa contemporanilor săi, de a-și sluji talentul printr-un maxim efort creator. Iar la acest deziderat, în nici o împrejurare n-a renunțat, cu toate că știa că, prin atitudinea sa, putea stârni atâtea mărunte orgolii și vanități omenești.

Cronicarul n-a ridicat, însă, decât arareori mânușa ce i se arunca. Iar dacă a găsit în el puterea de a trece, cu un zâmbet condescendent, peste reacțiile nu totdeauna elegante ale semenilor săi, a făcut-o tocmai pentru că pe scriitorii vremii sale îi stima și-i iubea, cu toate scăderile lor. De aceea, s-a și străduit să le înțeleagă literatura și să-i pună acesteia izbânzile în prim-plan. Omul ce părea a fi robit doar de frumusețile artei, n-a disprețuit, totuși, nici bucuriile simple ale vieții. Dorința de comuniune îl împingea spre camaraderie, făcând din el un plăcut interlocutor, fie în ceasurile de prelungtaifas de la „Capșa”, fie în rândurile pe care le așternea, îndatoritor, în amplasacorrespondență. Prea-plinul inimii i-a și îngăduit, de altfel, să cultive și să întrețină prietenii de durată. Și nu numai cu scriitorii vremii, ci și cu alți semeni ai săi.

Deschiderea sa larg simpatetică înspre lume și oameni își va fi spus, se pare, cuvântul și în clipele rare în care se lăsa atins de săgeata neastâmpăratului Eros. Fiindcă, oricât de greu ne-ar veni să credem, criticul nu era deloc insensibil în fața eternului frumos feminin. Parantezele confesive, din anii deplinei maturități, iau prea adesea forma unor spovediri de neevitat, pentru a nu ține seama de ele în acest sens. Să nu uităm că poezia care avea să-i încetățenească pseudonimul în „Cronica” lui Gala Galaction, fusese impulsionată de una din pasagerele sale iubiri. Iar ele își fac simțită prezența și în „itinerariile” sale lirice, ca și în fragmentele lui de roman. Pentru că, oricât ar încerca scriitorul să le facă de nerecunoscut în cheia mai eterată a imaginarului, acestea se lasă prea mult prinse în pasionalitatea lor, pentru a nu da impresia că vor fi fost și trăite, într-un prim pas, la modul cel

mai omenesc cu putință. E aici, desigur, numai o prezumție, și ea se cere a fi luată *cum grano salis*, tocmai fiindcă, prin alcătuirea interioară, Perpessicius era înclinat să-și consume pasiunile cu o aproape totală discreție. Puse cel mai adesea sub vălul impenetrabil al tainei, „amorurile” sale fac, totuși, posibil de întrezărit și chipul unui veșnic îndrăgostit, chiar dacă Eva care îl pusese cândva pe jar, se arăta interesată mai mult de creatorul decât de omul care în realitate era. O confirmă, între altele, și ineditul său „jurnal silvestru”, din care făcuse, la cumpăna vieții, și un subtil *Pretext cehovian*, pentru a mai vorbi de o dragoste, pe cât de ilicită, pe atât de platonică, dar care, pentru el, va fi avut, probabil, și tăria și parfumul alcoolurilor fin distilate. Căci, pentru Perpessicius, importantă nu e atât împlinirea carnală a pasiunii erotice, cât, mai ales, posibilitatea de a se menține în virtualitatea indenegalabilei sale idealități. „Scuza” pe care ar fi fost îndreptățit s-o invoce în apărarea scurtelor lui „rătăcirii” închide, de fapt, și un adevăr, pe care, mai farisei, suntem tentați a-l ignora, uitând, astfel, că „Iubirea e în noi (...) și rămâne în noi, cu obsedanta și dureroasa ei prezență, chiar după ce simunul a bătuit, acoperind sub dunele lui de nisip orice cărare a trecutului...”.

Am stăruit și asupra acestei laturi așa-zicând „secrete” a personalității lui Perpessicius, pentru a atrage și în acest fel, atenția că existența sa respinge încadrarea într-un singur tipar. De aceea, pentru a fi cât mai corect interpretată, ea se cere a fi reconstituită mai întâi, pas cu pas, pe etape. Pentru că numai apăsând pe întreaga claviatură a manifestărilor sale, am avea și șansa de a o restitui în deplina și profunda ei umanitate.

De altfel, însăși existența sa se desfășoară într-un dublu registru. Unul

diurn, care îi dictează zilnic ritmul în for, altul nocturn, care este cu precădere al meditației și scrisului. E și momentul când se poate reîntoarce mai accentuat asupra lui însuși, fie pentru a decanta întâmplările de peste zi și a le abrevia în însemnările intime de jurnal, fie pentru a le ignora deliberat, asigurându-și astfel, răgazul necesar, ca să-și poată preda, în dimineața următoare, foiletonul promis.

Regimul pe care și-l aplică, în calitate de creator, nu este, însă, atât de draconic, încât să nu-i mai îngăduie să strecoare în pagina de manuscris măcar o aluzie benign ironică față de întâmplările ori evenimentele la care a participat și pe care, direct sau indirect, le-a trăit. Cronicile sale aduc, în acest sens, suficiente dovezi, căci în filele lor răzbat, nu o dată, nemulțumiri ori reproșuri legate de dinamica mai în răspăr a fenomenului literar sau de comportamentul unora sau altora dintre semenii săi.

Discreția și o anume pudoare îl determină, însă, să pună, în asemenea ocazii, și o oarecare surdină reacțiilor sale. Căci criticul înțelege să rămână urban cu orice preț, în oricare din manifestările lui publice, chiar dacă atitudinile unor confrăți i-ar cere și un răspuns mai inflammat.

El se și regăsește, de altfel, în scrisul său, dar se cuprinde mai cu seamă în notele mai precipitate ale unui jurnal ținut mult timp în secret. Sub lumina molcomă a lămpii cu gaz, iar mai târziu sub cea a veiozei cu abajur, criticul are prilejul să-și deschidă, fără nici o opreliște, inima și să renunțe la catifelările obișnuitului său stil înflorat, pentru a spune lucrurilor pe nume fără nici o reținere. Diferența de rostire și de atitudine este, uneori, atât de accentuată, în asemenea clipe, încât am fi tentați să credem că se poate vorbi

chiar de o existență dublă a lui Perpessicius. Pentru că una este ipostaza sa cotidiană în for și aproape cu totul alta aceea pe care și-o conturează, în orele lui de singurătate, la masa de scris.

Reacțiile sale tind să dezmință oricum imaginea unui alexandrin preocupat în exces de stil și întârziat, sufletește, poate prea mult într-un veac de clasicitate. E, de altfel, meteahna pe care chiar el o va denunța, luându-se cu nonșalanță peste picior, tocmai fiindcă era conștient că apelase, uneori, la o mască pe care, de fapt, în realitate nu și-o dorea. Pentru că scriitorul se voia a fi cu tot dinadinsul al timpului său.

Și adevărul e că notele zilnice – atâtea câte s-au păstrat -, ca și numeroasele și, nu o dată, acidele intervenții ale ziaristului reușesc să ni-l restituie mai cu fidelitate pe Perpessicius ca om și creator solid ancorat în actualitate. Fiindcă nu este întâmplare sau fapt mai însemnat în istoria sa, pe care el să nu le fi avut în vedere, încât, chiar dacă opiniile sale au fost sortite să rămână, până nu demult, ascunse unei alte priviri, ele rămân nu mai puțin mărturia unui intelectual care a ținut să nu treacă indiferent prin secolul său.

Ceea ce este mai interesant și pune anumite probleme în cazul lui, e îndoita măsură cu care îi gratifică pe unii contemporani. Căci, dacă în pagina încredințată tiparului, da, spre pildă, impresia că este necondiționat un admirator al lui Nae Ionescu, în însemnările sale de taină, criticul nu mai găsește, în schimb, nici un cuvânt mai de suflet pentru atitudinile pe care acesta le are în for.

Această trăire în dublu registru i-a dat și posibilitatea de a fi în ton cu epoca sa. Pentru că, oricât de ispitit ar fi să evadeze în lumea imaginară a

cărților, Perpessicius rămâne, totuși, adânc ancorat în realitatea vremii sale, chiar dacă nu poate fi totdeauna de acord și cu modurile ei de a exista. Ceea ce și explică, într-un fel, și de ce se comportă, în anumite împrejurări, aiudoma unui homo duplex. Fiindcă una este starea sa de spirit în orizontul zilei și în câmp social, și, adesea, cu totul alta aceea din clipele când se află singur la masa lui de scris. Omul care voia și pentru sine „o democrație libertară și tolerantă”, nici nu putea să nu țină seama de rigorile pe care i le impunea, printr-o tacită convenție, colectivitatea. De aici și tendința sa de a se purta mereu cu mânuși în relațiile cu semenii săi. Numai că aceștia ajungeau să-l irite și să-l descumpănească de prea multe ori, pentru a nu fi silit să-i blameze cel puțin în intimitatea sa. Corespondența și Jurnalul pornesc, orice s-ar spune, nu numai din necesitatea suplinirii unui timp real de taifas, ci și din nevoia lăuntrică de a repune pe tapet fapte și habitudini, pe care, public, nu le poate, pe loc, dezvălui, dar despre care, ca un alt Procopius din Cezareea, ține, totuși, fie și postum, a se ști. E aici modul propriu de a fi al unui om care vrea să trăiască din plin istoria sa, dar nu într-atât, încât, atunci când e cazul, să nu se poată și desolidariza de ea.

Am fi, însă, alături de adevăr sau, mai exact spus, n-am fi cu totul în spiritul acestuia, dacă am exacerba o astfel de atitudine și am ridica-o la rangul de principiu vital. Sufletul lui Perpessicius este, în realitate, mult mai complex, și a-i așeze existența doar pe coordonata unei neîntrerupte disimulări, ar fi tot una cu a o înstrăina de însăși esența sa. Or, ceea ce se impune pe larg atenției, în pofida unora sau altora din manifestările sale, este tocmai cuprinderea deloc sectară a vieții și lumii. Iar ea se clădește pe o reală și nuanțată

comprehensiune, ca și pe o toleranță ce-și păstrează, totuși, și dreptul de a fi selectivă, pentru a nu admite în marginile ei și acele gesturi și fapte ce devin reprobante prin chiar natura lor. Or, tocmai asemenea însușiri l-au ajutat să ia, pe cât omenește i-a fost în putință, și pulsul epocii și să se înscrie în arcul de timp al unei frământate istorii, fără a-i da acesteia vamă decât în acele momente în care compromisul era de neevitat. Căci era obligat, într-un fel, în calitate de critic, să ia act de metamorfozele adesea inestetice ale unei literaturi ce se pusese, prin ani, voit sau nevoit, prea mult și prea deschis sub semnul unui partizanat politic precar. Nu uita, însă, nici în acele împrejurări, că oficiază în numele artei și are, ca atare, și datoria de a le reaminti contemporanilor săi că ar fi cazul să salte din inerție și conformism.

Prin datele spiritual-afective, menite să-i exprime identitatea, existența lui Perpessicius se face resimțită și în sfera propriei creații, reușind, până la urmă, să se impună ca o marcă distinctivă a acesteia. Este trăsătura pe care o avea în vedere și criticul atunci când, vorbind parcă pro domo, ținea să ne aducă aminte, prin una sau alta din "mențiunile" sale, că nici o operă de artă nu rămâne străină de experiențele pe care le-a trăit semnatarul ei. De aceea, forțând puțin nota, am fi tentați să spunem că, indiferent de genul în care prinde contur, literatura în care se exersează criticul tinde să fie una predominant biografică până și în momentele în care, prin forma pe care o îmbracă, ea n-ar mai fi constrânsă să fie astfel. Căci, dacă poezia pare a fi obligată, prin natura ei, să se constituie după regulile specifice oricărei sensibilități egolate, povestirea și romanul se structurează, în schimb, potrivit altor rigori, cu toate că și în spațiul lor se pot regăsi oricând și

interpretări mai personale ale realității de la care pornesc.

Dincolo, însă, de finalitățile pe care le poate avea în ordine estetică, mai important de reținut e faptul că un asemenea tip de creație stăruie asupra unor clipe de viață în care și autorul ei a fost implicat, nu atât din simpla dorință de a le rememora, cât, mai ales, pentru a le da acestora posibilitatea de a-și regăsi semnificația pe care chiar împrejurările le-au acordat-o inițial.

Privite sub acest aspect, poemele și prozele lui Perpessicius, ca și o parte din eseistica sa, au și o tentă documentară, întrucât fac evidente și urmele unei istorii care l-a adus nu o dată și pe scriitor în prim-plan, îngăduindu-i să fie uneori mai autentic în cadrul propriei opere decât ni l-am putea închipui în manifestările sale obișnuite, de fiecare zi.

E aici paradoxul oricărei creații care se pliază prea mult pe tiparele unei vieți pentru a nu fi ispitită să le reia, fie și reduse la esență, și într-un cadrul ficțional. Oricum, oprindu-se asupra unor evenimente care au avut o însemnătate aparte pentru el, criticul caută să surprindă mai totdeauna în cuprinsul lor și ceea ce îl reprezintă ca scriitor și om.

Pentru a-i trasa cât mai coerent profilul moral, este, însă, necesar să ținem cont de toate acele fapte și întâmplări în care s-ar putea regăsi fie și o parte din atributele apte a-l defini. Or, numai dezvăluind liniile de forță care i-au dat personalitate, am avea și posibilitatea de a vedea ce-i reprezintă credibil existența în una sau alta din manifestările ei. Procedând astfel, am ajunge, în tot cazul, și la alte încheieri decât cele care s-au făcut cunoscute până acum pe seama acesteia. Pentru asta, am avea, însă, nevoie de o mai mare larghețe de spirit în aprecierea aspectelor menite să pună în evidență și

latura mai intimă a vieții criticului.

Insistând asupra acesteia, am avea, oricum, și șansa de a descoperi ceea ce este cu adevărat esențial în modul ei de a fi. Fiindcă numai prin intermediul înfățișărilor care îi sunt specifice, poate fi surprins Perpessicius în toată umanitatea sa. Or, prin felul său de a fi, el ne obligă să constatăm că sub același unic chip coexistă și „personajul” capabil să-l exprime în cadrul existenței sale publice, dar și omul mai sufletist, pe care realitatea îl constrânge să rămână mereu în umbra celui dintâi. Acest sensibil visător revine, însă, în prim plan ori de câte ori viața îl determină să-și pună în joc sentimentele. Este și ipostaza care-i permite să aibă și suficient spațiu de manevră, pentru a-și putea proteja relațiile și a-și face, astfel, uitate iubirile. În felul acesta, el elimină și riscul de a se pune într-o situație incomodă față de ceilalți. Pentru că oricât de libertin s-ar vrea, criticul ține, cum ar spune nenea Iancu, și la onoarea sa de familist. De aceea va și tinde să țese în permanență un văl impenetrabil de mister în jurul său. Iar când, rareori, simte, totuși, nevoia să-și mărturisească păcatele, îi va alege drept confidenți doar pe cei care par a fi mai aproape de sufletul său.

În felul acesta, Perpessicius tinde să-și construiască o existență personală, mai adaptată propriei subiectivități, dar și capabilă să se înscrie fără prea mari dificultăți în ritmurile existenței sale în plan social. De aceea una și pare s-o continue pe cealaltă, chiar dacă între ele nu se restabilește totdeauna și o reală punte de comunicare. Iar asta și face ca biografia criticului să aibă, pe alocuri, și o alură ușor mateină. Căci ea se pune deliberat „sub pecetea tainei”, tocmai pentru a-și putea păstra neatinse secretele.

Cuvinte Cheie

Studiu critic și de istorie literară

Identificare și punere în valoare a documentelor

Revelația documentelor

Developarea personalității critice

Metamorfozele omului și scriitorului

Metodă paidetică

Interpretare biografică

Reflexele literare ale unui sentimental

Structura unui autentic homo aestheticus